

(/)

🏠 (/) > Undervisning (<https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning>)

> Bøger (<https://www.historie-online.dk/boger>)

> Anmeldelser (<https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5>) > Frederik den Fjerdes Rytterskoler

← **Forrige artikel** (<https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/det-naturlige-og-frie-barn>)

Frederik den Fjerdes Rytterskoler

Kategori: Anmeldelser

Visninger: 375

Del artikel: **f** ([https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https://www.historie-](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/frederik-den-fjerdes-rytterskoler)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/frederik-den-fjerdes-rytterskoler](https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/frederik-den-fjerdes-rytterskoler)) **t**

(<https://twitter.com/home?status=>. Aktiviteten kan ses på [\[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/frederik-den-fjerdes-rytterskoler\]\(https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/frederik-den-fjerdes-rytterskoler\)\) **in**](https://www.historie-</p></div><div data-bbox=)

([\[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/frederik-den-fjerdes-rytterskoler&title=\]\(https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/undervisning/frederik-den-fjerdes-rytterskoler&title=\)\)](http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=https://www.historie-</p></div><div data-bbox=)

Allan Tønnesen

Frederik den Fjerdes Rytterskoler

Syddansk Universitetsforlag, 2023

Af Ning de Coninck-Smith

Som altid kan krig genere nye tanker og samfundsmæssig vækst. Det skete også i forbindelse med den Store Nordiske Krig 1709-1720, hvor kongen, Frederik den 4. og hans rådgivere besluttede at inddele landet i 12 rytterdistrikter, som i fremtiden skulle forsyne hæren med mandskab og føde på dem. De kommende rekrutter skulle fra barnsben lære deres katekismus og på sigt blive gode og trofaste borgere i helstaten. Løsningen på den udfordring blev opførelsen af skoler. Det var der også andre i kongens familie og enkelte grever, godsejere og præster, der havde tænkt – meget kort fortalt. Som sagt så gjort, en kommission blev nedsat, forhandlinger indledt, og beslutninger truffet. Ikke alle, blandt andet de større godsejere i det jyske var lige begejstrede ved tanken om at skulle afgive jord, materialer og arbejdskraft til projektet, og tanken om 20 skoler pr. distrikt måtte opgives, nogle steder kom der lidt flere, andre lidt færre – og nogle steder, foretrak bønderne efterfølgende at lave deres egne skoler, så børnene ikke havde så langt at gå. Præstationen var enorm, mellem 1721 og 1727 blev der opført 240, muligvis 241, hvis man regner skolen på Bogø, som oprindeligt ikke var planlagt, med. Eller 242 hvis man tilføjer skolen i Bakkebølle fra 1742. Havde

beslutningstagerne oprindeligt - formentlig i lyset af krigen – tænkt på genbrug af eksisterende bygninger, var disse tanker nu skrinlagt til fordel for grundmurede huse, opført af tostensmur med tegltag, med lærerbolig til venstre for dør og forstue, og skolestue og stald til højre – med skolen i Gentoft fra 1721 som prototype. Så var børnene bekvemt placeret mellem den store bilæggerovn midt i huset og med varmen fra dyrene i ryggen. Skolerne blev forsynet med den velkendte sandstenstavle på latin og dansk, hvor kongen forkyndte, at skolerne skulle tjene ham og Gud til ære. Der blev udformet 225 tavler, hvilket må betyde, at nogle skoler ikke fik én – hvorfor mon? De lærde strides om, hvem der var ophavsmand til teksten. Var det præsten i Helsingø, Jørgen Friis, som angiveligt var "en ferm lejlighedsdigter", eller var det Frederik Rostgaard, chefen for Danske Kancelli? Tønnesen antager, at det var den sidstnævnte.

Om alt dette og mere til kan man læse i bogens indledning. Fundet af hæfter med synsforretningerne fra Koldinghus distrikt fra 1735-36 og fra 1751-1764 viser sig som interessante kilder til, hvad der kunne slide på en skole. Lægterne under bordene blev sparket i stykker af eleverne, når de dinglede med benene – måske havde de ikke altid fået stillet træskoene i forgangen – vinduer blev beskadigede, og røg væltede ud af kakkelovnen, fordi skorstensrøret var for snævert. Fra 1738 foreligger også en beretning om, at teglstenene blev beskadiget, når børnene kastede sten op på taget.

Tønnesens fremstilling af beslutningsprocessen og dens årsager adskiller sig i hovedtrækkene ikke fra Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen kapitel om Pietistiske skoler – for fattige og fædrelandet i bind 1 af Dansk skolehistorie, der udkom i 2013. Dog hersker der uenighed om, hvem der var arkitekten? Appel og Fink-Jensen tilskriver skolerne Johan Cornelius Krieger, der senere blev kgl. bygmester, mens Tønnesen sætter sine penge på Lars Eriksen, en fascinerende og entreprenant bygmester, der stod for opførelsen af 129 skoler, og som også tjente godt på genopbygningen af København efter branden i 1728. Da tårnet på Frue Kirke faldt ned, og Eriksens firma måtte genopbygge det for egen regning, var det imidlertid slut med hans forretning. Der er heller ikke enighed om det overordnede formål med dette storstilede projekt. Tønnesen mener ikke, at man kan afvise, men heller ikke bevise, at det spillede ind, at kongen og hans rådgivere ønskede at sikre sig, at fremtidens rekrutter var opflasket med det rette sindelag. Appel og Fink-Jensen ser imidlertid anderledes på sagen. I deres øjne, kan §3 i lærerinstruksen fra 1721 tages til indtægt for, at der var en tæt forbindelse mellem gudfrygtighed og fædrelandskærlighed. Det fremgik af instruksen, at børnene skulle oplæres i "den saliggørende Guds kundskab" og "lære, hvormed de i sin tid kunne tjene deres konge og fædreland." (bind 1, 2013, s. 174) Endelig finder Tønnesen det lidt af en gåde, hvordan den senere indbyrdes undervisning, som blev

ALLAN TØNNESEN

FREDERIK DEN FJERDES RYTTERSKOLER

SYDDANSK UNIVERSITETSFORLAG

indført fra 1820'erne, kunne lade sig gøre i de små skolestuer. Nogle forklaringer herpå kan imidlertid læses i Erik Nørns vidunderlige beskrivelse af lærer Hendrichsen med fløjen, som står i bind 2 af Dansk skolehistorie fra 2013.

Bogen indeholder også et genoptryk af fire centrale kilder – nemlig den ovenfor omtalte Instruks for skolemestrene, hvor det bl.a. fremgår, at de ikke måtte prygle eleverne uden forældrenes tilladelse, et overslag over udgifterne udarbejdet af muremester J. P. Planitz, en kontrakt med to bygmestre, der stod for opførelsen af skolerne i Koldinghus og Skanderborg rytterdistrikter og endelig en ekstraregning fra en bygmester, der viser kongens vilje til at ville dette projekt, koste, hvad det kostede.

Størstedelen af bogen optages imidlertid af rytterskolebeskrivelser. Allan Tønnesen har fortjenstfuldt opsoget og fotograferet de skoler, der endnu står tilbage. Ca. en tredjedel formodes at være forsvundet, mange er stærkt ombyggede som følge af voksende elevtal eller salg til privatbolig, og endelig er fem fredede. Utallige er de forandringer, som de gamle skoler har gennemgået, nogle nærmest til uigenkendelighed. Loftet er blevet indrettet til værelser med kvist, taget er ændret fra hel til halvvalm, tegl er blevet skiftet ud med strå, skolestuer og lærerboliger er blevet udvidet, døre og vinduer er rykket rundt. De mange detaljerede og interessante bygningsbeskrivelser bygger bl.a. på et større arbejde, som arkitekt Jan Simmelhag påbegyndte i 1970'erne. Det resulterede i 20 ringbind og et projekt, der aldrig blev færdiggjort. Afslutningsvis gengives arkitekt Svenn Eske Kristensens fine håndtegnede kort over rytterskolernes placering. Kortene stammer fra hans akademiopgave fra 1930, som han udgav på sine ældre dage i 1990.

Så langt, så godt – og nu er det, at spørgsmålet om redaktøren eller fraværet heraf melder sig. Registranten er opdelt på rytterdistrikter, hvor man bevæger sig fra nord mod syd. Det fremgår dog kun på den første side, at det drejer sig om fx Koldinghus rytterdistrikt. Kortene over distrikterne – som altså er Svenn Eskes Kristensens håndtegnede kort – hvor man kan se, i hvilke landsbyer skolerne lå – bringes til sidst og i en uskarp gengivelse. Måske havde det været en bedre ide, først at bringe et kort over rytterdistriktet og derefter gennemgangen af de enkelte skoler. Der er heldigvis et stedregister, som man kan bruge som indgang. Titlen på Svenn Eske Kristensens bog fremgår ikke af bogens litteraturliste, ifølge et opslag på det Kongelige Bibliotek hedder den Rytterskolen – en beretning (1990).

Samme litteraturliste er opdelt i generel og speciel litteratur, og referencer er opført tilfældigt og ikke i alfabetisk orden, endsige efter gængse akademiske standarder. Noter er ikke noget, som Allan Tønnesen har besværet sig med. Læseren får at vide, at han i hovedsagen trækker på bind 1 af Dansk skolehistorie, Ingrid Markussens studier af Prinsesseskolerne og periodens pædagogiske tænkning samt ældre, vigtige fremstillinger af rytterskolernes historie – og så drysses der enkelte noter af undervejs med henvisning til kilder på Rigsarkivet. Opslag i Daisy viser, at der i alle tilfælde er tale om fejlbehæftede kildehenvisninger. På billedsiden står det ikke bedre til, hvis man ser bort fra de mange udmærkede fotografier, som Tønnesen selv har taget på sine ture i rytterdistrikterne. Der henvises til Pædagogisk studiesamling, når billedet retteligt er fra et af Trøst-Hansens sognekort fra 1917 fx Ørslev eller Højerup gamle skoler, andre steder er der ingen henvisninger. Pædagogisk studiesamling eksisterer ikke længere, den korrekte henvisning er skolehistorie.au.dk – eller skolehistorie www.kb.dk. Samtlige Trøst-Hansens sognekort findes her i en søgbar udgave, takket være et fornemt samarbejde med Slægtsforskernes bibliotek.

Bogen om Frederik den fjerdes Rytterskoler er udgivet af Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur, og udgivelsen er støttet af en række fonde. Syddansk universitetsforlag står imidlertid som vært for publikationen. Det borger for kvaliteten, skulle man mene – men tydeligvis ikke for akribien.

PS. For fuldstændighedens skyld, bør læseren af denne anmeldelse gøres bekendt med, at overtegnede er medredaktør og medforfatter til Dansk skolehistorie bind 1-5 (2013-2015) og bidrager til arbejdet med skolehistorie.au.dk.

[Historie-online.dk, den 1. februar 2023]